

PET-kommissionen er ude – Debatten er sluppet fri

Den 24. juni ved middagstid udkom så endelig den PET-kommission, som den socialdemokratisk-radikale regering bestilte tilbage i 1999. 10 år har arbejdet taget. Det har kostet mindst 70 millioner kroner. Rapporten fylder 16 bind med i alt godt 4.600 sider; inklusive bilag.

Rapportens bind fordeler sig som følger:

- Bind 1: PET-kommissionens beretning
- Bind 2: Politiets Efterretnings-tjeneste 1945-89
- Bind 3: Regeringserklæringen og PET's registreringer på det politiske område 1968-1989
- Bind 4: PET's virkemidler
- Bind 5: Stay-Behind og Firmaet
- Bind 6: PET's overvågning af Danmarks Kommunistiske Parti 1945-1989
- Bind 7: PET's overvågning af politiske partier 1945-1989
- Bind 8: PET's overvågning af arbejdsmarkedet 1945-1989
- Bind 9: PET's overvågning af den antiimperialistiske venstrefløj 1945-1989
- Bind 10: PET's overvågning af protestbevægelser 1945-1989
- Bind 11: PET's overvågning af den yderste højrefløj 1945-1994
- Bind 12: Operation Zeus
- Bind 13: KGB's kontakt- og agentnet i Danmark under den kolde krig
- Bind 14: PET's virksomhed i forhold til Grønland og Færøerne
- Bind 15: Mindretalsudtalelse og juridiske notater
- Bind 16: Sammenfatning

Rapporten kan downloades på

www.petkommissionen.dk eller hentes i justitsministeriet.

Som det fremgår af titlerne spiller venstrefløjens og arbejderbevægelsens en vigtig rolle i PET-rapporten. Det er derfor helt oplagt for Arbejderhistorie at bringe anmeldelser af rapporten i de kommende numre. Det er selvsagt næsten umuligt, at bringe hele rapporten på en formel; endsige at finde en anmelder, der mestrer alle emnets facetter. Lige som det var tilfældet med DIIS-rapporten vil Arbejderhistorie derfor finde anmeldere til hvert enkelt bind. Vi håber på, at anmelderne vil kunne udpege rapportens styrker og svagheder, men også kunne perspektivere den i forhold til den øvrige forskning, enten i Danmark, i Norden eller videre internationalt.

Kulturminister Brian Mikkelsen (K) har efter udgivelsen flere gange givet udtryk for, at andre forskere nu også kan få adgang til PET-arkivet. Reelt er alt materiale, som Kommissionen baserer sig på, stadig klassificeret. Det er ikke, som de dokumenter DIIS i sin tid brugte, henlagt i en ny afklassificeret samling. Men mon der ikke med ministerens erklærede velvilje kommer en løsning på det problem også?

Et andet spørgsmål er egen access, altså retten for de registrerede til at se deres egen PET-sag eller PET's omtale af dem. Den er stadig fuldstændig uafklaret. Den 17. august afholdt PET-komiteen høringen "De overvågede tager ordet" i 3F's bygninger i København NV. Arrangementet tydeliggjorde, at der blandt de overvågede bestemt var lysten og viljen til at se de hidtil hemmeligholdte dokumenter.

En anden og ligeledes ømtålelig problematik, er PET's med-

*Redaktion:
Karen Westphal Eriksen,
Thomas Wegener Friis,
Iben Vyff*

delere eller agenter fra den Kolde Krigs tid. PET-kommissionen valgte at beskrive nogle af dem så indgående, at man let kunne identificere dem i rapporten. Hvordan har de og deres familie det med den nye kendis-status? Hvad fik dem til at arbejde sammen med PET? Hvordan vurderer de i retrospektiv deres egen rolle?

Spørgsmålene omkring PET-kommissionen og PET hober sig op. Mens kommissionen har besvaret nogle, trænger nye sig på. Og diskussionen er bestemt ikke blot en historisk debat, den handler også om vor nutid og fremtid. For hvad og hvordan kan vi i dag lære af PET-kommissionen? Hvad skal vi med overvågning i 2009? Hvordan virker den? Forebygger den for eksempel terroranslag? Eller øger den blot folks nervøsitet og afholder dem fra at ytre sig åbent politisk med kontroversielle holdninger? Har vi brug for mere PET på gaderne eller måske mindre?

Vinklerne på PET's fortid og sammenhængen til nutiden er mangfoldige. Det er Arbejderhistories håb, at en væsentlig del af den faglige og saglige diskussion, der vil følge i kølvandet på kommissionen, vil finde sted på vore sider. Derfor opfordres de af tidsskriftets læsere, der sidder inde med interessante historier eller gode debatindlæg til at henvende sig til redaktionen. I de kommende numre vil der så være ekstra plads til indlæg og debat.

100 år med Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA) fyldte 100 år den 12. juni. Fødselsdagen blev markeret med åbning af udstillingen "STATSMINISTRE – 8 socialdemokrater" på Arbejdermuseet, samt udgivelse af en antologi om statsministrene, og en årbog med artikler om ABA og arbejderbevægelsens historie skrevet på baggrund af ABAs materialer.

Arkivet blev grundlagt i 1909 på initiativ af Socialdemokratiet og De samvirkende Fagforbund (LO). Det havde taget nogle år at nå frem til beslutningen, men da den var taget, var der bred opbakning fra hele arbejderbevægelsen. Den første bestyrelse talte blandt andre Carl. F. Madsen, formand for DsF (nuv. LO), P. Knudsen og Th. Stauning henholdsvis formand og kasserer i Socialdemokratiet og historiker og politiker Gustav Bang. Karl Kiefer fra Arbejdernes Fællesorganisation i København havde været med til at udarbejde vedtægterne, og han blev arkivets første arkivar.

Formålet med arkivet skulle være, at indsamle trykt og utrykt materiale fra arbejderbevægelsens 3 grene: den politiske, den faglige og den kooperative. Desuden skulle arkivet også rumme tryksager fra den internationale politiske og faglige arbejderbevægelse, samt socialpolitisk litteratur fra ind- og udland. Arbejderbevægelsen havde behov for et sted til opsamling og formidling af dokumenter og viden om bevægelsen nationalt og internationalt.

Der blev afsat en lille sum penge til at starte arkivet, som fik til huse i lokaler hos Arbej-

dernes Fællesorganisation i Kompagnistræde 14. Arbejderbevægelsens organisationer blev bedt om at aflevere tryksager, korrespondancer og andet arkivmateriale til arkivet, så dette hurtigt voksede. I 1912 taler man både om en arkiv – og biblioteksafdeling.

Når man læser ABAs 75 års jubilæumsskrift: *Et arkiv bliver til* og 100 års jubilæums artikel i Arbejdermuseets og ABAs årbog, er det et gennemgående træk, at der mangler plads til de mange arkivalier og bøger og

penge til personale og drift af ABA. En følge af at arbejderbevægelsen gennem årene har vist stor interesse for at aflevere arkiver, tryksager, blade, billeder, plakater, faner og meget mere.¹

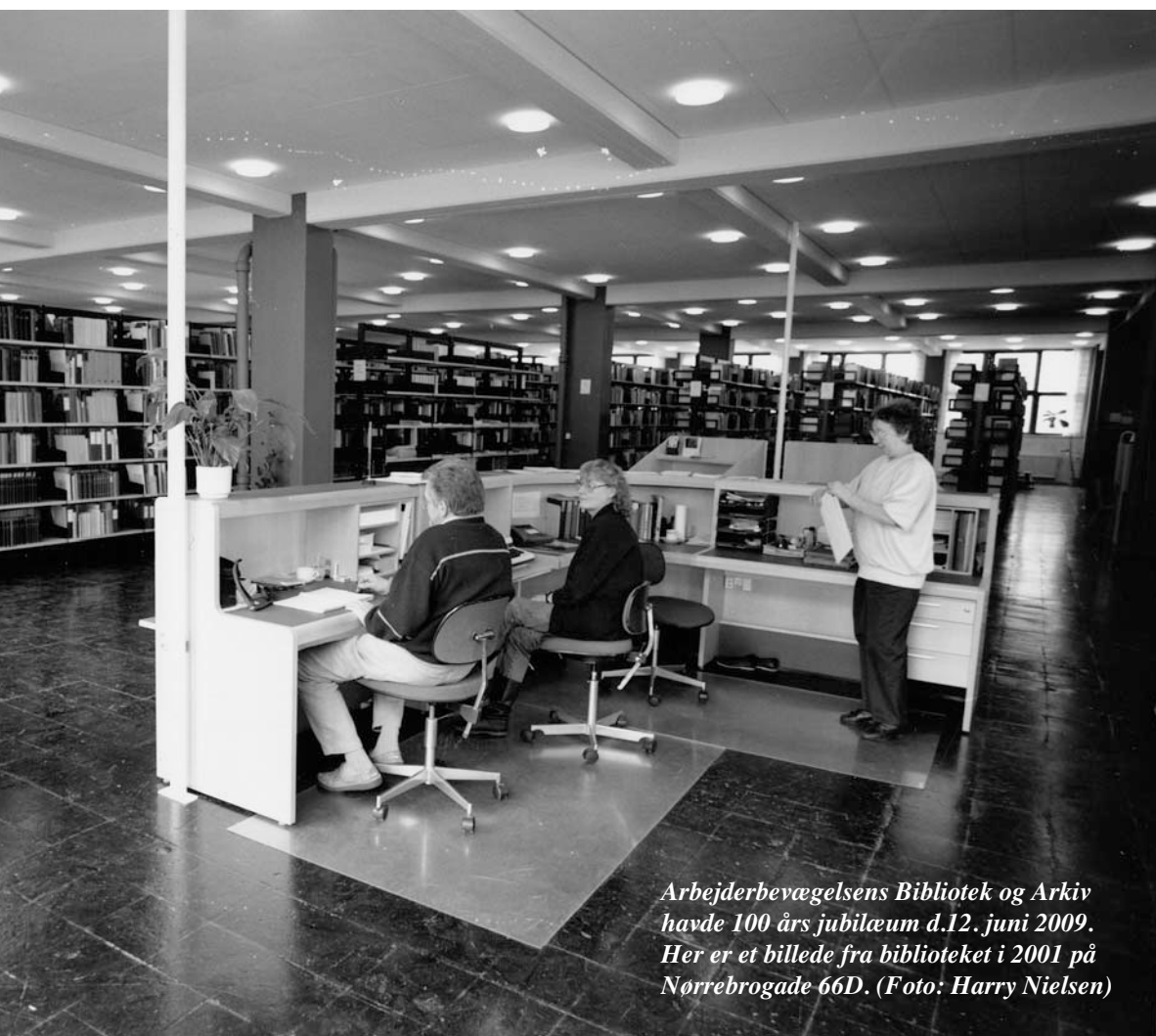
Et vældigt løft fik ABA, da institutionen i 1944 flyttede til en stor villa på Hjalmar Brantings Plads, hvor der både var god plads til materialerne og lånerne. Først i 1970 var det igen nødvendigt at flytte, og da blev det til Folkets hus ved Enghave Plads (det nuværende Vega).

Den politiske venstredrejning

efter 1968 skabte en meget stor interesse for arbejderbevægelsens historie, politik og kultur, hvilket siden har resulteret i en løbende strøm af afhandlinger om og formidling af arbejdernes historie. Dette havde ikke kunnet ske uden ABAs mangfoldige materialer og dedikerede medarbejdere. En vigtig faktor i denne udvikling var også stiftelsen af Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie i 1970, i hvis tidsskrifter og bøger arbejdernes historie er blevet formidlet. En anden form for formid-

ling af arbejdernes historie har fundet sted efter oprettelsen af Arbejdermuseet i 1983, hvis udstillinger ABAs samlinger i stort omfang har bidraget til.

Efter endnu et par flytninger landede ABA på Nørrebrogade i 1993, hvor der i en gammel fabriksbygning endelig for en tid blev plads til samlinger, lånere og medarbejdere. I 2004 blev ABA sammenlagt med Arbejdermuseet, og udlån og læsesal flyttet til Arbejdermuseet i Rømersgade, mens materialerne stadig opbevares på Nørrebrogade.

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv havde 100 års jubilæum d.12. juni 2009. Her er et billede fra biblioteket i 2001 på Nørrebrogade 66D. (Foto: Harry Nielsen)

En udstilling for den 100-årige

Ånledning af ABAs 100 års jubilæum viser Arbejdermuseet en særudstilling om livet og tilværelsen som socialdemokratisk statsminister. Danmark har haft 8 socialdemokratiske statsministre.

En af hensigterne bag udstillingen har været at vise et udvalg af de materialer, som ABA rummer og som ikke til dagligt er umiddelbart tilgængeligt for publikum.

Grundstenen til statsministerarkiverne blev lagt, da Danmarks første socialdemokratiske statsminister, Thorvald Stauning, døde i 1942. Hans arkiv og en del personlige ejendele blev foræret til institutionen, og siden har det været tradition, at de socialdemokratiske statsministre har efterladt dokumenter, notesbøger, dagbøger, fotografier m.m. til ABA. Udover Thorvald Stauning gælder det Hans Hedtoft, H.C. Hansen, Viggo Kampmann, Jens Otto Krag, Anker Jørgensen og Poul Nyrup Rasmussen. Vilhelm Buhls og Viggo Kampmanns arkiver findes dog på Rigsarkivet.

Statsministerarkiverne er forskellige i indhold og omfang. Nogle statsministre sad længe på posten, andre kun i kort tid. De har også haft forskellig opfattelse af behovet for at bevare deres papirer. Hvor Thorvald Stauning har efterladt både arkiv og genstande, har fx Jens Otto Krag udelukkende efterladt et stort arkiv. Dette forhold afspejler udstillingen.

Udstillingen "STATSMINISTRE – 8 socialdemokrater" giver et vedkommende og indimellem overraskende indblik i de otte socialdemokratiske stats-

ministres liv – både offentligt og privat.

Udstillingen viser sider af dansk politisk historie, som mange vil kunne genkende, fx kendte valglogs og politiske højdepunkter, men fokuserer også på mere ukendte sider ved statsministrene – og deres tilværelse som statsministre.

Alt i alt rummer udstillingen et væld af detaljer – dokumenter, fotografier, plakater, genstande, indbo, gaver etc. – som gennem årene er blevet afleveret til arkivet.

På www.arbejdermuseet.dk findes korte biografier og oversigter over arkivmateriale og litteratur af og om de 8 statsministre.

Udstillingen er åben frem til 5. april 2010.

Antologi og Årbog

Samtidig med udstillingen "STATSMINISTRE – 8 socialdemokrater" har Arbejdermuseet udgivet en antologi med samme navn. Antologien indeholder biografier over de 8 statsministres liv og virke. Antologien er samtidig katalog til udstillingen og viser mange af de fotografier, arkivalier, plakater mm, der er brugt i udstillingen.

Arbejdermuseets og ABAs Årbog 2008 indeholder i år artikler, der på en eller anden måde har forbindelse til ABAs historie eller medarbejdernes forskning på baggrund af ABAs materialer. Årbogen indledes med en artikel af Henning Grelle om ABAs 100 årige historie.

Begge bøger kan købes i Arbejdermuseets butik.

Ny adresse for Arbejdsnettet

Det nordiske netværk for arbejds historie (Arbejdsnettet) har skiftet adresse. Ønsker man fremover at modtage nyheder fra netværket, skal man skrive til: arbejdshistorie@hf.ntnu.no med ordene "subscribe arbejds historie" i emnefeltet.

Listen bruges til at udveksle information, synspunkter og diskussioner om temaer relevante for arbejdets historie. Her bliver man blandt andet informeret om aktiviteter, arrangementer, seminarer, litteratur og projekter (både formidling og forskning).

Listen drives uden en redaktør. Det vil sige, at alle meldinger, som sendes til listen, automatisk går til alle andre på listen. Rettighederne til at administrere listen ligger formelt hos Ingar Kaldal fra Norges Tekniske Videnskabelige Universitet i Trondheim, men ansvaret for indholdet, som formidles via listen, ligger hos hver enkelt.

Et smuglig i de sovjetiske arkiver

KGB's arkiver er i dag næsten fuldstændigt lukkede. Det betyder, at smutveje gennem andre østeuropæiske landes arkiver eller gennem afhoppere stadig er af stor betydning. Seneste skud på stammen af smutveje til de lukkede arkiver er det såkaldte Vassiliev Notebooks, der blev præsenteret ved en konference på Wilson Institute i Washington i maj. Alexander Vassiliev havde fra 1994 til 1996 en hidtil uset adgang til KGB-arkiverne fra 1930'erne og 1950'erne. Vassiliev havde forladt KGB i 1990

for at blive journalist, og skulle bruge adgangen til et kooperationsprojekt med den amerikanske forsker Allen Weinstein. Han måtte ikke tage fotokopier til projektet, og måtte ikke dele sine håndskrevne noter. Projektet gik imidlertid i vasken. Og da mere vest-skeptiske kræfter kom til i FSB, flyttede Vassiliev til Storbritannien – dog uden sine notater. I 2001 fik han dem ud af Rusland. I 2009 donerede han notaterne til Library of Congress. 1.115 siders håndskrevne notater. Notaterne indeholder både Vassilievs egne resumeer af KGB-dokumenter såvel som direkte afskrifter. Der er således en masse metodiske problemer forbundet med brugen af dokumenterne. Ikke desto mindre lægger de endnu en mosaiksten til vores viden om den sovjetiske spionageaktivitet. Vassilievs Noteboks findes i pdf.-format på Woodrow Wilson centerets hjemmeside: <http://www.cwihp.org/>

Fløjlsrevolutionen på de danske universiteter

I anledning af 20-året for den tjekkoslovakiske fløjlsrevolution, der banede vej for demokrati og den fredelige opdeling af landet, har det tjekkiske udenrigsministerium udarbejdet plakatudstillingen “20th Anniversary of the Fall of the iron curtain”. Udstillingen vil i løbet af efteråret blive fremvist på de danske universiteter. Udstillinger starter den 14. september på Syddansk Universitet, hvor den vil blive indviet af ambassadør Zdeněk Lyčka, der selv tog aktiv del i den fredelige revolution i Prag. Udstillinger fortsætter herefter til Århus og Ålborg Universitet

for at afslutte revolutionsåret på Københavns Universitet.

Kommende konferencer

Ny socialisme i et nyt Europa efter Anden Verdenskrig?

Den 9.-11. oktober afholder Archiv der Arbeiterjugend konferencen “New Approaches to Socialism in a New Europe” i Oer-Erkenschwick i Tyskland. Konferencen sætter fokus på forsøget på at genetablere et internationalt, politisk samarbejde efter afslutningen af krigen og på at genformulere en internationalistisk dagsorden. Det var ikke let, fordi forskellige nationale traditioner skulle tilpasse sig hinanden. Blandt andre ungdomsbevægelserne i Holland og Skandinavien vægrede sig ved en international paraplyorganisation. Konference indledes med oplæg om udviklingen i Tyskland og Frankrig. Herefter følger sessioner om det politiske ungdomsarbejde i Storbritannien, Østrig og Skandinavien (Sverige og Finland). Konferencen afsluttes med en session om de jødiske organisationer, der befandt sig i en ny situation mellem Israel og Europa. Konferencensproget er engelsk og tysk. Kontakt: archiv@arbeiterjugend.de

20 års fredelig revolution i Gdansk

Den 12.-13. oktober afholdes i Gdansk et Østersøseminar om 20-året for kommunismens

sammenbrud i Østeuropa. Konferencen organiseres af Solidarnosc-fonden og støttes af regeringerne i flere Østersølande. Fra dansk side er initiativtagerne det såkaldt Baltiske Initiativ et netværk, der virker for at fremme samarbejdet mellem samtidshistoriske museer. Seminaret henvender sig først og fremmest til unge mennesker i alderen 18 til 25 år fra alle Østersølandene samt Norge og Island. Programmet består af en skønsm blanding af politiske talere fra landene og tidligere politiske aktører som Lech Walesa og Wolfgang Templin. Derudover indeholder programmet også en række historikere og museumsfolk; ligeledes en blanding af folk fra de forskellige Østersølande. I denne sammenhæng optræder blandt andet Anders Bertelsen fra Stevnstøtten, Hubertus Knabe fra Gedenkstätte Hohenschönhausen i Berlin og Heiki Ahonen fra Okkupationsmuseet i Talinin. Dansk kontaktperson på seminaret er Johannes Bach Rasmussen (jbach@get2net.dk).

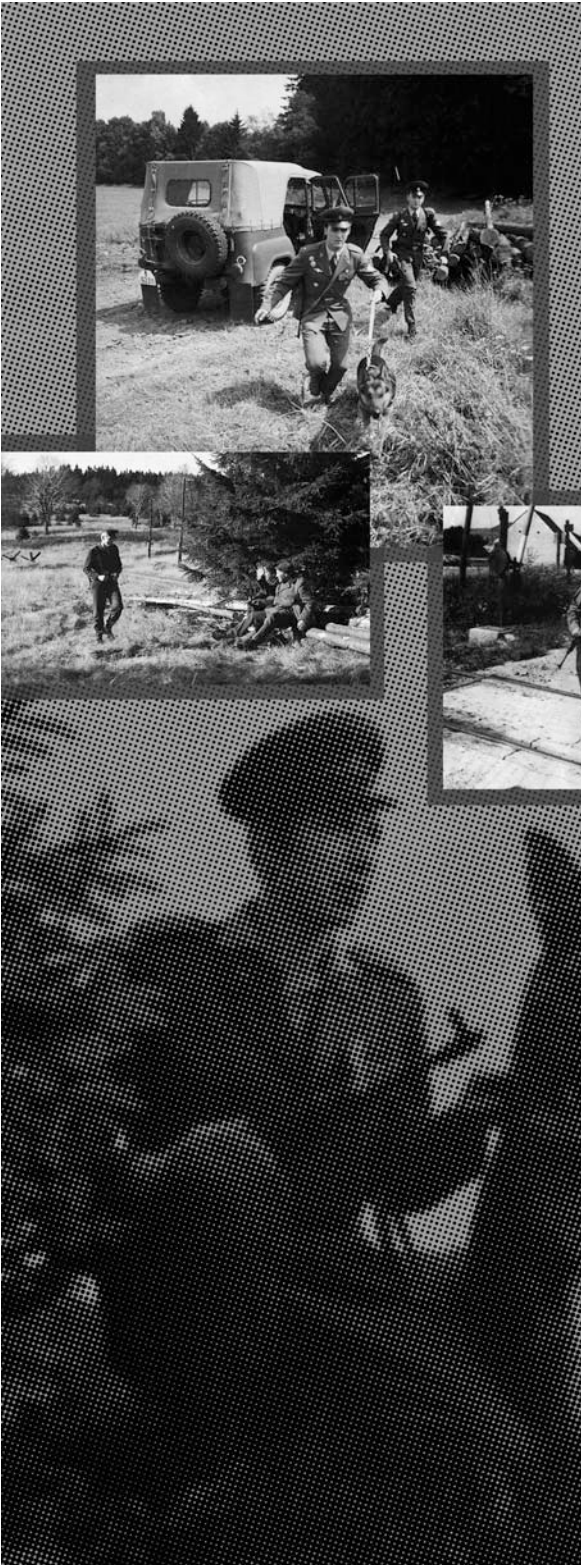
Mellemdistanceraketterne i Europa

Den 10.-12. december afholdes konferencen “Euromissiles Crisis and the End of the Cold War 1977-1987” i Rom. Arrangøren er Machiavelli Center for Cold War Studies, the Craxi Foundation, the Universities of Paris I (Pantheon Sorbonne), Paris III (Sorbonne Nouvelle), samt Woodrow Wilson Center’s Cold War International History Project. Yderligere information vil kunne findes på hjemmesiden: www.cwihp.org

20th Anniversary of the Fall of the Iron Curtain

Border Guards

Until the end of 1948, the Western border was guarded by units of the National Security Corps (SNB) together with the Finance Guards. The Finance Guards were then abolished because the number of supporters of the new regime among its members was negligible. On 1 January 1949, the so-called Border Guards (PS), were established. Their members had to be exclusively loyal supporters of the Communist ideology. At the turn of 1949-1950, "a military border protection force" modelled on Soviet forces came into being. The idea was to transfer several thousand reliable soldiers doing compulsory military service to the Border Guards. From May 1950, the Border Guards, which then had about 18 thousand members, including 4,500 officers and non-commissioned officers (compared with about 5,500 members of the Finance Guards before February 1948) came under the jurisdiction of the Ministry of National Security which also controlled e.g. the State Secret Police (STB). The Border Guards also operated as one of the intelligence units of the Communist regime and set up a network of police informers (engaged in counter-intelligence and intelligence activities). In 1956 the Border Guards were included in the newly established Interior Ministry Forces (in the period 1966-1972 it was again put under the jurisdiction of the Ministry of National Defence). The system under which the border was guarded by troops consisting of carefully vetted young men loyal to the Communist regime (who, however, did not necessarily have to be members of the Communist Party of Czechoslovakia) remained almost unchanged till the fall of the Iron Curtain in 1989. Based on very incomplete statistics, the Border Guards managed to capture 48,925 "border violators" in the period 1950-1989. Based on the most recent research, the number of people killed by Border Guards when attempting to cross the "green border" is around 280. However, even these statistics may not be final.

2009 står i Østeuropa i revolutionens tegn og overalt fejres jerntæppets fald. Denne poster indgår i den vandredstilling, den tjekkiske ambassader har udlånt til de danske universiteter.

Afholdte konferencer

Geschichtsforum 2009

I dagene 28. til 31. maj fandt en historisk mega-event sted i Berlin. 20-året for Murens fald og dermed optakten til Tysklands og Europas enhed fylder naturligvis meget i 2009, hvad den meget store konference også var et håndfast bevis på. Geschichtsforum 2009 er en genganger efter et lignende storarrangement i 1999. Arrangementet bød på en overflod af historiske sessioner. Det indeholdt imidlertid også koncerter, udstillinger, teater, gadepformance samt eget marked og konferenceradiostation. Ingen tvivl om, at alle sejl var sat til. Næsten 600 medvirkende var at finde i programmet. Alle større institutioner inden for tysk samtidshistorisk forskning var repræsenteret, samt enkelte udenlandske partner institutioner fra først og fremmest fra Østeuropa, men også fra Frankrig, USA og såmænd Danmark.

Sådanne storarrangementer lider altid af to problemer. Dels bliver plenum-talerne næsten ulideligt indholdsløse og politisk korrekte. Dels bliver man hele tiden nødt til at foretage pinefulde valg. Går man nu til debatforum om Muren og udelukker derved sessionerne om historieskrivning og infotainment, rumænske unges forhold til historie, sandhed mellem tider, DDR-hverdagskultur, Frankrig og genforeningen, Jazz i Østblokken, fængslet i Bautzen, Romanen "Am Leben". Samtidig bliver man også fristet af film, teater og debattilbuddet. Eller er hovedet i den grad ved at sprænges af grundige, men ofte lange tyske indlæg, at man retrækker en Curry-wurst?

Faren er altid, at man lader sig friste af fængende titler på sessionerne. Hvad med "Sex i Øst og Vest" fra lørdag eftermiddag? Det kunne lyde fristende, men de mange, der gik på limpinden fik næppe helt, hvad de havde håbet på. Til gengæld fik de grundigt styr på kønsroller, men gik glip af sessionen med den noget tungere titel "Das DDR-Militär im Zeichen von Krise, Umbruch und Reform 1989/90". Til trods for arrangørerne – Militärgeschichtliches Forschungsamt Potsdams – manglende marketingsevner – hvilket også kunne tælles i fremmødet – var sessionen bestemt et besøg værd. Ikke nok med, at sessionen bød på tysk militærhistorie af første karat, så fik følelserne også frit spil. Arrangørerne havde nemlig den mangeårige statssekretær Werner Ablass, der har sin baggrund i DDR-oppositionen, i samme panel som Wilfried Schreiber, tidligere oberst i den østtyske hær. Schreiber, der tydeligvis hørte til gruppen af yngre reformkræfter i DDR-hæren, kom for skade at sige, at hæren på grund af værnepligten afspejlede det østtyske samfund som helhed. Prompte reagerede Ablass. Han havde længe været irriteret over oberstens tale. Og spørgsmålet om værnepligten var gnisten, der fik Ablass krudt til at eksplodere. Med stor kraft.

Under mange af sessionerne lå der en skjult energi på lur. Både sessionsdeltagerne og publikum kunne mærke, hvordan det vibrerede. Den Kolde Krig og genforeningens modsætninger var her 20 år efter stadig til stede i undervisningslokalerne på Humboldt Universitetet. Man kunne mærke den ved Konrad-Adenauer Stiftungs session, når talen faldt på medlemmerne af

det konservative parti de nye Bundeslande. "Vi skal ikke narre os selv. Partiet består i dag af 50 % Blockies (tidligere medlemmer af de regeringskonforme blok-partier i DDR) og 50 % Wessis. Reformatorerne er væk." Paneldeltagerne, formodentlig gode partimedlemmer, orkede dårligt at sætte sig imod billedet, der ikke var venligt ment og selvfølgelig også lidt sat på spidsen. Beskyldningen om opportunisme og medlemskab ligger lige for. En spændende, men bestemt ikke ufarlig debat.

Helt voldsom blev debatten, da Sachsen-Anhalts tidligere socialdemokratiske ministerpræsident Reinhard Höppner, gik løs på Stephan Eisen fra CDU, en af kansler Kohls håndgangne mænd fra 1989. Her sprang gnisten, da de to politikere skulle vurdere om DDR "blot" var et diktatur eller ligefrem en "Unrechtsstat". For en udenlandsk betragter en sproglig detalje, men i den tyske debat et alvorligt spørgsmål. Og så fik man det helt store opgør mellem Øst og Vest. Følelserne virkede ægte, og det var frustrationen også, da Höppner harcelerede over fejringen af 60 års Forbundsrepublik. "Så mangler jeg 40 år af mit liv", røg det ud af den østtyske socialdemokrat.

At alting ikke udviklede sig til regulært slagsmål, skyldes ikke mindst sessionens polske ordstyrer Basil Kerski fra det tysk-polske magasin "Dialog". Og sessionens øvrige polske og ungarske deltagere, der gav et forfriskende internationalt perspektiv på den ofte meget lukkede tysk-tyske debat.

I det hele taget var en af konferencens forcer, at man havde sikret sig et internationalt per-

spektiv. Og netop blikket for, hvad 1989 betød for de øvrige lande i den tidligere Østblok, var mindst lige så interessant som de tyske problemer. Overgangen fra kommunistisk diktatur har ikke været let – for nogen af landene. Det fik man blandt andet et indblik i på sessionen “Die Entwicklung der Demokratie in Polen, der Ukraine und Russland”. I Rusland kan man således konstatere en større tillid til efterretningstjenesten FSB (23 %) end til partierne (8 %) eller Dumaen (13 %). Ikke desto mindre syntes podiedeltagerne forvisset om, at det trods alt går fremad. Det ansås for afgørende, at den russiske præsident vil forsøge at styrke retsstaten. I Ukraine stoler kun 20 % af befolkningen på regeringen, mens 91 % tror på demokratiet.

Temaet for konferencen var “Europa zwischen Teilung und Aufbruch“. De fleste har sikkert forladt den i sikker forvisning om, at 1989 er en central europæisk fortælling. Men 1989 var trods alt blot udgangspunktet for en lang politisk proces. De tyske gemytter og de øvrige østeuropæiske indspark er vigtige brikker til at forstå transitionsprocessens mekanismer og faldgruber. Debatten og forskningen fortsætter i hvert fald på fuldt blus, og skulle der blive et Geschichtsforum 2019 vil der helt givet fortsat være væsentlige aktuelle og historiske spørgsmål på spil.

Historikermøde 2009

Dansk Historikermøde blev i år afholdt d. 21.-22. august på Københavns Universitet på Amager. Omkring 200 personer deltog, og mødet var således

ganske velbesøgt, hvilket bidrog til livlig debat, både ved mange af de afholdte sektionsmøder og ved de tre forelæsninger.

Hvad angår de sidste diskuterede Peter Fibiger Bang (KU) om lørdagen antikhistoriens forhold til moderne samfundsteori. Derudover havde arrangørerne i år valgt at lade to velfærdshistoriske temaer dominere, men med ganske forskellige vinkler. Jørn Henrik Petersen (SDU) kastede indledningsvis lys over dele af det kvantitativt set stort anlagte projekt, Dansk velfærdshistorie 1750-2012, med fokus på overførselsindkomster og institutionelle drivkrafter. Anne Løkke (KU) diskuterede ved mødets afsluttende forelæsning centrale aspekter af forskningsfeltet sundhedshistorie med fokus på biopolitiske implikationer, og hvordan disse har ændret sig siden 1600-tallet til i dag. Foredragene og de efterfølgende diskussioner viste på hver deres måde, hvordan velfærdshistorie udgør et meget komplekst felt, og hvordan det er nødvendigt at gøre brug af såvel kvantitative som kvalitative analyser.

Herudover bød mødet på ikke mindre end 22 sektionsmøder fordelt på tre blokke over de to dage. Ulempen ved kun at have tre blokke er naturligvis, at det kun er muligt at deltage i højst tre møder, hvilket undtegnede var noget ærgerlig over. Til gengæld skal det fremhæves, at de enkelte møder var tildelt god tid, så der var ordentlig mulighed for både fyldige oplæg og diskussioner.

Indholdsmæssigt var sektionsmøderne præget af stor diversitet, tematisk såvel som metodisk og teoretisk, om end der periodemæssigt må siges at være en vis slagside til fordel for mo-

derne historie. Kirsten Villadsen Kristmars sektion om Statens arkiver som samtidshistorisk ressource kan ses som et eksempel på dette. Et meget aktuelt indslag på dette område var sektionsmødet om PET-kommissionens netop udkomne beretning, hvor Regin Schmidt, Morten Heiberg og Rasmus Mariager fremlagde forskellige aspekter af deres nu afsluttede arbejde. Den efterfølgende diskussion var livlig og blev ingeniende afsluttet på dette års historikermøde. Politisk historie var også rammen om en række andre sektionsmøder: Klima, energi og sikkerhed ved Mogens Rüdiger, Det internationale samfund og dets institutioner ved Poul Duedahl, Militær og samfund i det 20. århundrede ved Niels Bo Poulsen, samt Amerikanske studier ved Niels Bjerre-Poulsen.

Historie som rumligt og materielt forankret og måder at studere dette på blev behandlet ved flere sektionsmøder, dels teoretisk og metodisk i Historiens materialiteter, fortidens ting og rum ved Ning de Coninck-Smith og Dorthe Gert Simonsen, og dels mere konkret ved flere lokalhistoriske oplæg, bl.a. ved Henning Bro.

De kulturhistoriske indlæg var mange og forskellige; tematisk, metodisk-teoretisk og periodemæssigt: Pirat- og bandit(u-)væsen ved Thomas Heebøll Holm og Morten Oxenbøll, Den kristne mission i Afrika og Asien efter 1770 ved Niklas Tode og Anne Folke Henningsen, Amerikanisering ved Niels Arne Sørensen, Dorte Gert Simonsen, Iben Vyff og Sissel Bjerrum Foshat, Fritidslivet i det 20. århundrede ved Micheal F. Wagner, Kulturmødets teori og historiografi ved Liv Egholm, Sogne-

præsterne efter Reformationen ved Charlotte Appel og Morten Fink-Jensen samt 1968 ved Anette Warring.

Økonomisk historie blev fremlagt og diskuteret ved sektionmødet af samme navn ved Per Boje og Per H. Hansen, samt ved Nordeuropas og Skandinaviens økonomiske historie før 1500 ved Nils Hybel og Bjørn Poulsen. Karen Vallgårdas sektion om sociale taksonomier og Anette Faye Jakobsens sektion om retshistorie var begge karakteriseret ved at lade et bestemt analytisk perspektiv kaste lys over en række forskellige historiske nedslag.

Bortset fra Palle Roslyng-Jensens sektion om biografien som debatskabende genre var der ingen indlæg der hverken teoretisk-metodisk eller empirisk behandlede historieformidling, historiebrug eller erindring. Det er bemærkelsesværdigt, at den stund dette felt er i grøde, og man kunne overveje en sektion herom ved næste møde. I den forbindelse vil jeg også opfordre arrangørerne til at åbne yderligere op for oplægsholdere, for eksempel ved at annoncere helt åbent efter forslag. Det ville være til gavn for spirende forskningsområder, være inspirerende for deltagerne og i øvrigt bidrage til en fortsat frodig og demokratisk historiekultur.

VII Ost-West Gedenkstättenseminar

For syvende år i træk dannede den preussiske general Moltkes gods i Kreisau eller Krzyzowa i marts rammen for et historisk øst-vest møde. Konferencen var arrangeret af Bundesstif-

tung Aufarbeitung der SED-Diktatur, Evangelische Akademie zu Berlin, Gedenkstätte Deutscher Widerstand og Gedenkstätte Stiftung Kreisau. Temaet for årets konference var Hitler-Stalin-pakten fra 1939 og dens følger.

De 50 fremmødte historikere og museumsfolk, der havde fundet vej til den smukke kursus-ejendom i det schlesiske Krzyzowa, blev mødt med tre forskellige initialforedrag, der betragtede Hitler-Stalin-pakten fra henholdsvis tysk, polsk og russisk perspektiv. Herefter fulgte en række sessioner, der primært beskæftige sig med forskellige østeuropæiske (baltiske, polske, russiske og ukrainske) perspektiver på udbruddet af Anden Verdenskrig.

Det tyske udgangsforedrag blev holdt af Bernd Feulenbach fra Ruhr-Universität Bochum, der blandt andet lagde vægt på Hitler-Stalin-pagtens betydning for den europæiske erindringskultur og på den tyske historiografi i 1950'erne og 1960'erne. I diskussionen, der fulgte Feulenbachs indlæg, blev tyskernes vanskelige omgang med deres egen fortid debatteret. I den forbindelse fremhævedes det positivt, at nazi-tiden i dag ikke længere har samme "kølle"-funktion som tidligere. Det er i 2009 muligt at diskutere andre regimers forbrydelse, uden at man derigennem per automatik anklages for at ville forklejne Nazismens ofre.

Ligesom tyskerne har også polakkerne og russerne haft et vanskeligt forhold til Hitler-Stalin-pakten i mange år. Det kom frem i foredragene fra Marek Kornat (Det polske videnskaberne akademi, Krakow) og Tatjana Timofejeva (Lomonosov-

Universitetets, Moskva). Under kommunismen var Stalins underhåndsaf tale med Hitler-tyskland politisk tabu. Sovjetunionen var sejrherre og befrier fra Nazismen. Indtil Gorbatsjov, blev omtale af den sovjetisk-tyske pagt betragtet som suspekt. Det førte ifølge Kornat i Polen, der var pagtens første offer til en situation, hvor folk "forblev tavse, før de var tvunget til at lyve". Timofejeva problematiserede det skift i synet på pagten, som den har undergået i Rusland. I dagens Rusland har – for – mange problemer med at se Sovjetunionens medansvar for udbruddet af Anden Verdenskrig i øjnene. Det viser opinionsundersøgelser fra 2007 og 2008. 45 % af russerne anså ikke pagten for forbryderisk, men derimod for fordelagtig for Sovjetunionen. 32 % mente, at den nok var forbryderisk, men dog fordelagtig. Kun 4 % anså den for såvel forbryderisk som ufordelagtig.

Blandt de baltiske var det derimod ikke så vanskeligt at se det forbryderiske i Sovjetunionens ageren i 1939. Ikke mindst balterne gjorde meget ud af at beskrive egne erfaringer fra den sovjetiske okkupation.

Centralt for flere oplæg var de sovjetiske krigsforbrydelser, der fulgte i kølvandet på pagten, hvor masse mordet i Katyn er et symbol, men jo langt fra enestående. Ihar Kuznjacou fra hviderussisk Memorial fremlagde forskningen om den del af massakrerne, der fandt sted i det senere Hviderussiske SSR, som en blind vinkel i Katyn-forskningen. Det hidtil fremfundne kilder peger på massegrave med polske civilister og militærfolk ved blandt andet Kurapaty.

Blandt konferencens mange øvrige oplæg bør særligt frem-

hæves den unge tyske historiker Ronny Heidenreich fra Stiftung Arbeitung i Berlin. Hans præsentations af erindringslandskabet i Østeuropa baserede sig på en meget omfattende registrering af "erindringssteder" lige fra organiserede museer til opstillede mindsten. En af de begivenheder, der naturligt har sat sit præg i erindringslandskabet er de sovjetiske grænseforskydninger i 1939/40. I denne forbindelse er det interessant – men for mange sikkert også lidt overraskende, at grænseændringer flere steder i dag er et positivt minde, fordi det forener etniske grupper på tværs af mellemkrigstidens grænser. Sådanne monumenter findes blandt andet i grænseegnene i Ukraine, Hviderusland og Moldova.

Møderne i Krzyzowa er stadig i overvejende grad domineret af østeuropæiske deltagere. Skandinaviske historikere og museumsfolk, der arbejder med samtids-historiske emner, har desværre endnu ikke i fuldt omfang fået øjnene op for mødernes enestående mulighed for et smugkig i de livlige og ofte meget følelses-ladede historiske diskussioner i de central- og østeuropæiske lande. Møderne simultantolkes mellem tysk, polsk og russisk. Selvom den type tolkning kræver en vis tilvænnning også fra tilhørernes side, så er møderne en god mulighed for ikke-slavisk kyndige for at få et indblik i østeuropæisk forskning. Emnet for mødet 2010 er endnu ikke fastlagt,

men i slutdiskussionen blev der lagt vægt på temaer, der i større omfang end tidligere også kom et vesteuropæisk videnskabeligt publikum i møde.

20 års fredelig revolution på Langeland

Den 27. juni afholdtes seminaret "20 års fredelig revolution" på Koldkrigsmuseum Langelandsfort. Arrangementet markerede 20-års dagen for jerntæppets fald på grænsen mellem Ungarn og Østrig. Denne dag klippende de to udenrigsministre Alois Mock og Gyla Horn pigtråden over langs grænsen, der op gennem den Kolde Krig havde været befæstet med blandt andet én million landminer. Dermed slog de et afgørende hul i grænsen. Det benyttede blandt andet massevis af østtyskere, der var på ferie i det kommunistisk Ungarn sig af. Dermed var begivenheden med til at bane vejen for Berlinmurens fald i november samme år og den Kolde Krigs afslutning.

Ved arrangementet talte blandt andre Svend Gottschalck og Erik Kulavig fra Center for Koldkrigsstudier ved Syddansk Universitet, der satte året 1989 i perspektiv fra henholdsvis et polsk og et sovjetisk/russisk perspektiv. Judit Galambos fra Ungarns ambassade i Danmark gav en stærkt personlig præget beret-

ning om, hvad den åbne grænse betød for hende for tyve år siden. Parallelt med festligholdelsen på Langelandsfortet fejrede europæiske statsledere fra blandt andet Tyskland, Finland og Østrig 20-året i Budapest. Et frisk nutidigt perspektiv fik seminarets deltagere fra de to ungdomspolitikere Daniel Bendix fra SF's ungdom og Mikkel Kristiansen fra Venstres Ungdom. De gav hver deres bud på, hvad revolutionerne i Østeuropa i 1989 betød for unge danske politikere født omkring året 1989. Mens der var enighed om, at det europæiske skæbneår havde haft stor virkning og derfor stadig stod som symbol for vigtige politiske værdier, var de to – muligvis kommende ministre – ikke enige om, hvilke værdier, der skulle lægges særligt vægt på.

Fejringen af revolutionsåret 1989 og de østeuropæiske folks civilcourage, der førte til de kommunistiske styrers sammenbrud, blev netop i 20-året sat i dystert relief af valgsvindlen i Iran, de folkelige protester mod præstestyret og undertrykkelsen af den demokratiske opposition.

Note

1. Børge Schmidt: *Et arkiv bliver til*, 1984 og Henning Grelle: "100 år med bøger og arkivalier. Et portræt af ABA", i *Årbog 2008*, udgivet af Arbejdermuseet og ABA, 2009.